

"కమనీయం తెలుగు రామాయణం"

జాతీయసదస్సు నవంబర్-2023 ప్రత్యేకసంచిక

(ప్రభుత్వ డిగ్రీ కళాశాల (స్వయంప్రతిపత్తి) సిద్దిపేట, సిద్దిపేట జిల్లా, తెలంగాణ రాష్ట్రం.)

6. రంగనాథరామాయణం: లక్ష్యణపాత్రవైశిష్ట్యం

డా. ఎం. లక్ష్మయ్య

తెలుగు అధ్యాపకులు,
సి.ఎస్.ఎస్.ఆర్ & ఎస్.ఆర్.ఆర్.ఎం.డిగ్రీ & పీ.జి. కళాశాల,
కమలాపురం, తెలంగాణ.

సెల్: +91 9492495437. Email: manjurilakshmaiah@gmail.com

వ్యాససంగ్రహం:

తెలుగులో వచ్చిన రామాయణాలలో రంగనాథ రామాయణం మొదటిదని చెప్పవచ్చు. దీనిని రచించిన కవి గోన బుద్ధారెడ్డి. శ్రీరాముడు శివధనస్సునెత్తి సీతను పెళ్లి చేసుకుంటాడు. జనకమహారాజు తన రెండవ కూతురైన ఊర్విశను లక్ష్మణునికిచ్చి పెళ్లి చేస్తాడు. తర్వాత కొంత కాలానికి దశరథుడు రామునికి పట్టాభిషేకం చేయాలనుకుంటాడు. కాని మందర మాట విని కైకేయి దశరథునితో తన కుమారుడైన భరతునకి రాజ్యపట్టాభిషేకం చేయమని కోరుతుంది. సీతారాములతో పాటు లక్ష్మణుడు అడవులకు వెళ్తాడు. సీతారాములు లక్ష్మణుడితో కలిసి పంచవటిని చేరుతారు. అక్కడనే సీతారాములకు లక్ష్మణుడు ఒక పర్ణశాలను ఏర్పాటుచేస్తాడు. అక్కడకు శూర్పనఖ వస్తుంది.లక్ష్మణుడు శూర్పనఖకు ముక్కు,చెవులు కోసి పంపిస్తాడు. రావణాసురుడు తన చెల్లెలికి జరిగిన పరాభవానికి బదులుగా సీతను ఎత్తుకెళ్లడానికి మాలీచునితో కలిసి పంచవటికి వస్తాడు. లక్ష్మణుడు సీత దగ్గర ఒక గీతను గీసి, అన్న కోసం వెళ్తాడు. లక్ష్మణుడు గీసిన గీతను లక్ష్మణ రేఖ అని అంటారు. కాని సీత రావణుడు వచ్చినప్పుడు ఆ గీతను దాటి బయటకు వస్తుంది, రావణుడు సీతను తీసుకెళ్తాడు. రాజుగా సుగ్రీవుడు సంసార మోహంలో పడి శ్రీరామునికిచ్చిన మాటను మరిచిపోయాడు. అప్పుడు లక్ష్మణుడు సుగ్రీవుని కోసం కిష్కిందకు వెళ్తాడు. రాముడు రావణుని వధించుటకు నేను కబ్బితంగా ఆయనకు సహాయం చేస్తానంటాడు. కాబట్టి తనను మన్నించు మహా! ప్రభు అంటూ సుగ్రీవుడు లక్ష్మణుని పాదాలపై పడతాడు. తర్వాత లక్ష్మణుడు అతికాయునితో యుద్ధం చేసి గెలుస్తాడు. లక్ష్మణుడు ఇంద్రజిత్తున్ని యుద్ధంలో సంహరిస్తాడు .లక్ష్మణుని చేతిలో ఇంద్రజిత్తు హతుడయ్యాడన్న విషయాన్ని రావణుడు తెలుసుకుంటాడు. రావణుడు లక్ష్మణునితో యుద్ధం చేస్తాడు. ఆ యుద్ధంలో రావణుని శక్తి భాణం లక్ష్మణుని శరీరానికి గుచ్చుకుంటుంది. అప్పుడు లక్ష్మణుడు మూర్ఛపోతాడు. తిరిగి సుషేనుని సలహా ప్రకారం హనుమంతునితో సంజీవనిని తెప్పించి లక్ష్మణున్ని రాముడు బతికిస్తాడు. ఈనాటి సమాజంలో అన్నదమ్ముల మధ్య సంబంధాలు పతనమౌతున్నందున, లక్ష్మణుడు తమ్ముడిగా అన్నకు సేవచేసిన విధానాన్ని, త్యాగాన్ని , వైశిష్ట్యాన్ని గురించి నేటి సమాజానికి తెలియజేసి, సమాజాన్ని మేల్కొల్పడమే ఈ వ్యాసం యొక్క ముఖ్య ఉద్దేశ్యం. ఈ వ్యాసాన్ని చారిత్రక పరిశోధన పద్ధతిలో రాయడం జరిగింది.

Keywords: గోనబుద్ధారెడ్డి,లక్ష్మణుడు,ఊర్విశాదేవి,లక్ష్మణరేఖ,సీతారాములు,సుగ్రీవుడు,రావణుడు, అతికాయుడు, ఇంద్రజిత్తు, సంజీవని.

1. ఉపోద్ఘాతం:

తెలుగులో వచ్చిన రామాయణాలలో రంగనాథ రామాయణం మొదటిదని చెప్పవచ్చు. దీనిని రచించిన కవి గోన బుద్ధారెడ్డి. గోనబుద్ధారెడ్డి తన తండ్రి కోరిక మేరకు రంగనాథ రామాయణాన్ని రాయడం జరిగింది. దానికి రంగనాథ రామాయణం అని తన తండ్రి పేరు పెట్టాడు. రంగనాథ రామాయణం తొలి తెలుగు ద్విపద రామాయణం. ద్విపద అనేది దేశీయం అని చెప్పవచ్చు. ద్విపద రెండు పాదాలను మాత్రమే కలిగి ఉంటుంది. అది చిన్న చిన్న పదాలతో, సరళమైన భాషలో ఉంటుంది. ద్విపద పాడుకోవడానికి అనువుగా ఉంటుంది. ఆనాటి ప్రజలందరికీ నచ్చే విధంగా గోనబుద్ధారెడ్డి ద్విపదలో రామాయణాన్ని రాశాడు. ద్విపదను తెలుగు ప్రజలకు పరిచయం చేసిన శివకవి పాల్కూరికి సోమనాథుడు. ఈయన బసవపురాణాన్ని ద్విపదలో రాశాడు (తెలుగు సాహిత్య సమీక్ష (మొదటి సంపుటి)).

రంగనాథ రామాయణం ముఖ్యంగా రెండు భాగాలుగా కనిపిస్తుంది. గోనబుద్ధారెడ్డి రాసినది పూర్వభాగం, అతని కుమారులు కాచవిభుడు, విరలనాథుడు రాసినది ఉత్తర భాగం. రంగనాథ రామాయణాన్ని నిశితంగా పరిశీలిస్తే అందులో లక్షణాన్ని త్యాగనిరతి, సేవాభావం ప్రస్ఫుటంగా కనిపిస్తుంది. అతడు రాజభోగాలను త్యాగం చేసిన త్యాగశీలి. నేటి సమాజంలో పతనమవుతున్న అన్నదమ్ముల అనురాగం, కుటుంబ బాంధవ్యం ఎలా ఉండాలి రంగనాథ రామాయణంలోని లక్షణాడే ఆదర్శమని భావించవచ్చు. లక్షణుడు తమ్ముడిగా అన్నకు సేవచేసిన విధానాన్ని గురించి, వైశిష్ట్యాన్ని గురించి నేటి సమాజానికి తెలియజేయడమే ఈ వ్యాసం యొక్క ముఖ్య ఉద్దేశ్యం.

2. లక్షణుని బాల్యం :

దశరథ మహారాజుకు ముగ్గురు భార్యలు కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకేయి. వారికి చాలా సంవత్సరాలైనా సంతానం కలగలేదు. అప్పుడు దశరథుడు పుత్ర కామేష్టి యాగం చేస్తాడు. ఆ యాగం ఫలితంగా కౌసల్యకు రాముడు, సుమిత్రకు లక్ష్మణుడు, శత్రుఘ్నులు, కైకేయికి భరతుడు జన్మిస్తారు. ఈ రాజకుమారులకు వశిష్టుడు విద్యాబుద్ధులు నేర్పుతాడు. చిన్నప్పటి నుండి లక్ష్మణుడు రామునితోనే కలిసిమెలిసి ఉండేవాడు. లక్ష్మణుడు, శత్రుఘ్నులు కవలలు అయినప్పటికీ కలిసుండేవారు కాదు. లక్ష్మణుడు ఎల్లప్పుడూ రాముని వెంటే ఉండేవాడు.

శ్రీరాముడు శివధనస్సునెత్తి సీతను పెళ్లి చేసుకుంటాడు. తర్వాత జనకమహారాజు తన రెండవ కూతురైన ఊర్మిళను లక్ష్మణునికిచ్చి పెళ్లి చేస్తాడు. తర్వాత కొంత కాలానికి దశరథుడు రామునికి పట్టాభిషేకం చేయాలనుకుంటాడు. కాని మంధర మాట విని కైకేయి దశరథునితో తన కుమారుడైన భరతునికి రాజ్యపట్టాభిషేకం చేయమని కోరుతుంది. ఆ మాటలువిన్న లక్ష్మణుడు కోపంతో భరతుని మీదకు వెలుతాడు.

“భరతుని మొదటగా బగవారి జంపి - నెరసి యీపురమెల్ల నీఱు గావించు
హరిహర బ్రహ్మాదులడ్డమై రేని - తరమిడి తోలి యుద్ధము సేయువాడ

గమనీయకేయూరకంకణాలంక్య - తములు మనోజ్ఞ చందన చర్చితములు నగునాభుజముల నభిషిక్తుజ్ఞేసి - పగతుర జంపుదు బాల్పడి యిపుడె”

(రంగనాథ రామాయణం.అయోధ్యకాండ.పుట సంఖ్య. 97)

అప్పుడు రాముడు లక్ష్మణుని శాంతిపజ్ఞేస్తాడు. తర్వాత రాముడు తండ్రి కోరిక మేరకు 14 సంవత్సరాలు అరణ్యవాసం చేయడానికి తన తల్లిదండ్రుల అనుమతిని తీసుకుంటాడు. సీతారాములతో పాటు లక్ష్మణుడు కూడా అడవులకు వెళ్లాలనుకుంటాడు. కాని రాముడు లక్ష్మణుని వనాలకు రాకుండా అయోధ్యలోనే తమ తల్లులైన కౌసల్య, సుమిత్రలకు అండగా ఉండమంటాడు. కాని లక్ష్మణుడు వినడు. మీకు భద్రతగా, తోడు, నీడలాగా ఉంటానని విన్నవించుకుంటాడు. రాముడు సుమిత్ర అనుమతి తీసుకోమంటాడు. అప్పుడు లక్ష్మణుడు తన తల్లి దగ్గరకు వెళ్ళి అనుమతిని కోరుతాడు. ఆమె నీవు శ్రీరాముని తండ్రిగా, సీతను తల్లిగా భావించి సేవ చేయమని చెప్పి ఆశీర్వదించి పంపుతుంది. లక్ష్మణుడు ఊర్మిళకు సీతారాములతో పాటు అరణ్యవాసానికి పోతున్న విషయాన్ని చెబుతాడు. ఊర్మిళ తానుకూడా వనవాసానికి వస్తానని చెబుతుంది. లక్ష్మణుడు ఇక్కడే రాజమందిరంలోనే ఉండి తమ తల్లులకు సేవ చేయమని చెబుతాడు. తర్వాత సీతారాములతో కలిసి లక్ష్మణుడు అరణ్యవాసానికి వెళ్తాడు.

3. ఊర్మిళాదేవి నిద్ర:

లక్ష్మణుడు తన అన్న, వదినలకు తోడుగా అడవుల్లో వారికి దారిని చూపుతు అనేక ఆశ్రమాలను సందర్శించి అక్కడి మునుల ఆశీర్వాదాలను తీసుకుంటారు. నిద్రాదేవి లక్ష్మణుడిని ఆవహిస్తే తాను సీతారాములకు అడవులలో రక్షణగా, సేవకుడిగా ఉండి సేవచేయాలి కాబట్టి నీవు ఊర్మిళాదేవిని ఆవహించమని ఆమె దగ్గరకు పంపుతాడు. లక్ష్మణుడి కోరిక మేరకు నిద్రాదేవి ఊర్మిళను 14 సంవత్సరాలు నిద్రలో ఉండేటట్లు చేస్తుంది. ఈ సన్నివేశాన్ని కవి చక్కగా కల్పించి రాసినట్లు అవగతమవుతుంది.

4. లక్ష్మణుడు పంచవటిని చేరుట:

సీతారామలక్ష్మణులు చిత్రకూటమి దగ్గర ఉన్నప్పుడు భరతుడు అక్కడకు వచ్చి వారిని ఇంటికి తీసుకుపోవడానిక వస్తాడు. భరతునిపై లక్ష్మణుడు కోపంతో ఊగిపోయాడు. కాని రాముడు లక్ష్మణుని శాంతిపజ్ఞేస్తాడు. కాని రాముడు భరతుని మాట వినలేదు. చివరకు భరతుడు రాముని పాదుకలను తీసుకుపోయి సింహాసనంపై రామపాదుకలను పెట్టి రాజ్యపాలన చేయసాగాడు. సీతారాములతో లక్ష్మణుడు పంచవటిని చేరుతాడు. అక్కడ జల, పుష్పాదులు సమృద్ధిగా ఉన్నాయి కాబట్టి నివాసయోగ్యంగా ఉండడం వల్ల సీతారాములకు లక్ష్మణుడు ఒక పర్ణశాలను ఏర్పాటుచేస్తాడు. తర్వాత సీతారాములకు తినడానికి అక్కడ దొరికే పండ్లు, కాయలను కోసుకొచ్చి ఇచ్చేవాడు. రాత్రి సమయాలలో తన అన్న వదినలకు భద్రతగా పర్ణశాలకు కాపలాగ ఉండేవాడు. రాముడు అక్కడనే అత్రి మొదలైన మునులను కలుస్తాడు.

ఒక రోజు పంచవటిలో ఉన్న సీతారామలక్ష్మణుల దగ్గరకు శూర్పనఖ వస్తుంది. రాముని దగ్గరకు వెళ్లి తనను వివాహం చేసుకోమని అర్థిస్తుంది. ఆ సమయంలో లక్ష్మణుడు బయటకు వెళ్లింటాడు. రాముడు ఆమెను లక్ష్మణుని దగ్గరకు పంపుతాడు. తాను దాసుడనని, సేవకుడినని అన్న రాముని అధీనంలో ఉంటున్నానని చెబుతాడు. నాకు భార్యవైతే నువ్వు దాసిగా ఉండాలి కాబట్టి రాముని దగ్గరకే వెళ్లమని చెబుతాడు. ఆమె తిరిగి రాముని దగ్గరకు వస్తుంది. అక్కడ సీతను తిడుతుంది. అప్పుడు రాముని ఆదేశం ప్రకారం లక్ష్మణుడు శూర్పనఖకు ముక్కు, చెవులు కోసి పంపిస్తాడు. ఆమె బాధతో ఏడుస్తూ తన అన్న రావణుని దగ్గరకు వెలుతుంది. ఇది కాదా లక్ష్మణుని సేవతత్పరతకు నిదర్శనం. ఇంతకన్నా ఏమి కావాలి. ఇతడి కన్నా ఉత్తముడు ఇంకెక్కడా లేడని చెప్పవచ్చు.

5. లక్ష్మణ రేఖ:

రావణాసురుడు తన చెల్లెలికి జరిగిన పరాభవానికి బదులుగా సీతను ఎత్తుకెళ్లడానికి మారీచునితో కలిసి పంచవటికి వస్తాడు. పర్ణశాల దగ్గరకు చేరి అక్కడ మారీచుడు బంగారు లేడి వేశంలో సీతకు కన్పిస్తాడు. ఆ బంగారు లేడిని చూసిన సీత అది తనకు కావాలని రామునితో చెబుతుంది. రాముడు దానిని పట్టి తేవడానికి దాని వెంట వెలుతాడు. కొద్దిసేపటి తర్వాత హా! లక్ష్మణా హా సీతా అనే ఆర్తనాదం వినిపిస్తుంది. ఆ మాటలు తన రాముడివే అని సీత గుర్తిస్తుంది. లక్ష్మణుడితో మీ అన్నకు ఏదో ఆపద వాటిల్లినట్లుంది. వెంటనే వెళ్లు లక్ష్మణా? అంటుంది. లక్ష్మణుడు ఆ అరుపులు ఏదో మాయ అని, తన రాముడు ఎలాంటి ఆపదవైనా ఎదుర్కొనగలడని చెబుతాడు. కాని సీతమ్మ ఆ మాటలు రామునివే అని వాదిస్తుంది. లక్ష్మణుడు సీతతో వినకూడని మాటలను వింటాడు. చివరకు అన్న కోసం వెలుతూ సీతమ్మ దగ్గర ఒక గీతను గీసి గీస్తాడు. ఎలాంటి సందర్భంలోను ఆ గీత దాటి బయటకు రాకూడదని సీతకు చెప్పి వెళ్తాడు. లక్ష్మణుడు గీసిన గీతను లక్ష్మణ రేఖ అని అంటారు. దీన్ని కవి చక్కగా కల్పించి రాశాడని భావించవచ్చు.

లక్ష్మణుడు రాముని కోసం వెళ్తాడు. చివరకు రాముని దగ్గరకు చేరుకుంటాడు. అంతలో రావణుడు ఒక యోగి రూపంలో బిక్షాటనకు సీత దగ్గరకు వచ్చి ఆమెను లంకకు తీసుకుపోతాడు. ఆ విషయాన్ని జటాయువు చూస్తుంది. రావణుడు జటాయువుకు ఒక రెక్కను ఖండిస్తాడు. అది కిందకు పడిపోతుంది. అప్పుడు జటాయువును రామలక్ష్మణులు చూస్తారు. జటాయువు దగ్గరకు వెళ్తారు. జటాయువు సీతాపహరణ విషయాన్ని రామలక్ష్మణులకు తెలియజేస్తుంది. అప్పుడు రాముడు సీతలేని జీవితం వ్యర్థమని బాధపడతాడు. లక్ష్మణుడు అక్కడ అన్నను ఓదారుస్తాడు.

6. లక్ష్మణుడు కిష్కింధకు వెళ్ళుట:

సీతాన్వేషణ కోసం రామలక్ష్మణులు వెలుతూ మార్గం మధ్యలో వానర సేనల దగ్గరకు చేరుకుంటారు. రామలక్ష్మణులు అక్కడ సుగ్రీవున్ని కలుస్తారు. సుగ్రీవునికి సీత విషయాన్ని తెలియజేస్తారు. అప్పుడు సుగ్రీవుడు తనను వానర రాజ్యానికి రాజును చేస్తే వానర సైన్యం మీకు సహాయం చేస్తుందని చెబుతాడు. సుగ్రీవుని కోరిక మేరకు రాముడు వాలిని వధించి వానరరాజుగా సుగ్రీవున్ని ప్రకటిస్తాడు. రాజుగా సుగ్రీవుడు సంసార మోహంలో పడి శ్రీరామునికిచ్చిన మాటను మరిచిపోయాడు. అప్పుడు లక్ష్మణుడు సుగ్రీవుని కోసం కిష్కింధకు వెళ్ళాడు.

“ఆ మహేంద్రకుమారునని గూల్చి నీకు - నీమాడ్కి కపిరాజ్య మిచ్చినయట్టి

రామునికార్య మారడివుచ్చి యిట్లు - కామోపభోగసౌఖ్యంబుల బొదలి

యుందురే? యందుకై యుగ్రభావమున - సందేహ మేటికి సౌమిత్రి యిటుకుబె

వచ్చినాడమ్మేటి వాకిట నుండ - వచ్చునే లోకైకవంద్యుడా ఘనుడు

రావింపు సేవింపు రామకార్యంబు - గావింపు భావింపు కడగి నీ ప్రతిన ”

(రంగనాథ రామాయణం.కిష్కింధకాండ.పుట సంఖ్య. 213)

7. లక్ష్మణుడు సుగ్రీవున్ని మన్నించుట:

“సౌమిత్రి రాఘవ స్వామికార్యంబు - నే మఱతునె? యిపు డెల్లవానరుల

దెచ్చెద వైదేహి దిక్కుల వెదుక - బుచ్చెద వచ్చెద బొండు మీవెనుక

నే శరంబున వాలి యిలమీద వ్రాలె - నేశరంబున గూలె నేడుతాళములు

నారంబే చాలు నఖిలదానవుల - నాశంబు నొందింప నాతి సాధింప ”

(రంగనాథ రామాయణం.కిష్కింధకాండ.పుట సంఖ్య. 214)

సుగ్రీవునితో లక్ష్మణుడు వానరేశ్వరా! నీవు మిత్ర సహకారంతో స్వకార్యాన్ని నెరవేర్చుకుని తిరిగి సహాయం చేయలేని కృతఘ్నుడవయ్యావని చెబుతాడు. అప్పుడు సుగ్రీవుడు సావధానుడై ధశరథనందనా! శ్రీరామమూర్తి తన కార్యాన్ని సిద్ధింపజేసిన తేజోమూర్తి. ఆయన సాక్షాత్తు భగవానుడు. రాముడు రావణుని వధించుటకు నేను కచ్చితంగా ఆయనకు సహాయం చేస్తాను. కాబట్టి తనను మన్నించు మహా! ప్రభూ అంటూ సుగ్రీవుడు లక్ష్మణుని పాదాలపై పడి వేడుకుంటాడు. ఆ మాటలు విన్న లక్ష్మణుడు సుగ్రీవున్ని దగ్గరకు తీసుకుని ఆలింగనం చేసుకుంటాడు. సుగ్రీవునితో కలసి లక్ష్మణుడు రామ సన్నిధికి వస్తాడు.

8. లక్ష్మణుడు , అతికాయుల యుద్ధం:

అతికాయుడు పెద్దశరీరం కలవాడు. శ్రీరాముడు రాక్షసులతో యుద్ధం చేస్తున్నప్పుడు లక్ష్మణుడు అతికాయునితో యుద్ధాన్ని చేస్తాడు. అతికాయుడు లక్ష్మణున్ని చూసి అవహేళన చేస్తాడు. నీవు చిన్న పిల్లవానివని, నీకు యుద్ధమంటే తెలియదని కాబట్టి నీవు తిరిగి వెళ్లిపోమని లక్ష్మణున్ని అవమానపరుస్తాడు. తనను లక్ష్మణుడు

ఓడిరచలేడని ప్రగల్భాలు పలుకుతాడు. అప్పుడు లక్ష్మణుడు యుద్ధం చేస్తే ఎవరి శక్తి ఎంతో తెలిసిపోతుంది అనవసర మాటలు ఎందుకని బదులిస్తాడు.

“నిలునిలు లక్ష్మణ నీవు బాలుడవు - వలదంత నీకంటే వ్రాలినవాడ

**నావరశరఘట్టనంబు సహింప - నీవసుంధర యొండె? హిమగిరి యొండె
రావణుండెత్తిన రజతాద్రి యొండె? - దేవత లున్న ధాత్రీధరరం బొండె?
సంజక హరువిల్లు నడచి గర్వమున - రంజిల్లు మీయన్న రాఘవుం డొండె?
గాక నన్ననిమొన గదియ శక్యంచె? - నీకు నా ముందట నిలువంగ దరమె?
యీవరబాణంబు నిట నిన్నుగట్టి - త్రావెడు నీదుర క్తంబు సౌమిత్రి! ”**

(రంగనాథ రామాయణం.కిష్కింధకాండ.పుట సంఖ్య. 409)

యుద్ధంలో లక్ష్మణుని బాణాల తాకిడిని అతికాయుడు తట్టుకోలేకపోతాడు. అతికాయుని శరీరం నిండా గాయాలయ్యాయి. లక్ష్మణుని బాణాలు అతికాయుని శరీరంలోకి వెళ్ళాయి. చివరకు అతికాయుడు మరణించడం జరుగుతుంది. లక్ష్మణుని పరాక్రమం, బలశక్తి, ఈ యుద్ధంలో కనిపిస్తుంది. అతికాయున్ని లక్ష్మణుడు ఎంతో చాకచక్యంగా నెలకొరిగేలా చేశాడు.

9. లక్ష్మణుడు ఇంద్రజిత్తుని చంపుట:

శ్రీరాముని కోరిక మేరకు లక్ష్మణుడు సుగ్రీవుడు, విభీషణులను వెంటబెట్టుకొని ఇంద్రజిత్తుని మీదకు యుద్ధానికి బయలుదేరుతాడు. ఇంద్రజిత్తునితో లక్ష్మణునికి ఘోరయుద్ధం జరుగుతుంది. ఈ యుద్ధంలో లక్ష్మణుని వీరత్వం, ధీరత్వం, యుద్ధకౌశలాలు ప్రస్ఫుటంగా కనిపిస్తాయి.

“యాయోధనంబున నలవుమై వింత - సేయునే యీతం డజేయుడై నేడు

**బహుదివ్యశస్త్రాస్త్రబలు నింద్రజిత్తు -నహితభయంకరు సనిలోన జంపె
నటుగాన నాచేత నని జచ్చు నింక - బటుశౌర్యధనుడైన పజ్జీకంధరుడు
ఆతనివిభంబు నాతనిబలిమి - యాతనిసుతునితో నట నేడు పొలిసె
నిఖిలశస్త్రంబుల నిపుణుడై మెఱసి - యఖిలరక్షసులకు నాధారమైన
కొడుకుచావున కెల్లకోర్కూలు విడిచి - కడిమిమై నాతోడ గయ్యంబుసేయ”**

(రంగనాథ రామాయణం.యుద్ధకాండ.పుట సంఖ్య. 446)

లక్ష్మణుడు ఇంద్రజిత్తుని అశ్వ,రథ,సారథులను మొదట సంహరిస్తాడు. రాక్షస సేనలను చంపుకుంటు వచ్చి ఇంద్రజిత్తుని బాణాలను కూడా విరిసేచాడు. చివరకు ఇంద్రజిత్తున్ని సంహరించి గొప్ప విజయాన్ని సాధించిన తర్వాత లక్ష్మణుడు రామునిచేత గొప్ప ప్రశంసలనందుకుంటాడు.

లక్ష్మణుడు మూర్ఖపోవుట:

లక్ష్మణునిచేతిలో ఇంద్రజిత్తు హతుడయ్యాడన్న విషయాన్ని రావణుడు తెలుసుకుంటాడు. రావణుడు తన దుఃఖాన్ని మనసులో పెట్టుకొని, సైన్యాన్ని తీసుకుని యుద్ధరంగానికి వస్తాడు. భయంకర అరుపులతో లక్ష్మణుని వైపు

వస్తాడు. ఆ యుద్ధంలో రావణుని శక్తిబాణం లక్ష్మణుని శరీరానికి గుచ్చుకుంటుంది. అప్పుడు లక్ష్మణుడు మూర్ఛపోతాడు.

“యది వచ్చి భుజమధ్య మాడ లక్ష్మణుని - వదలక తాకిన వసుధపై బడియె

నరిగి దశాననుం డంత లక్ష్మణుని - నిరువది చేతుల నెత్తజూచుటయు

నాతడు విష్ణుని యంశజుడగుట - నేతెఱంగున వాని కెత్తరాదయ్యె

నత్తఱి రావణుండంతరంగమున - నెత్తరాకుండిన నేను గైలాస

మెత్తి త్రిలోకంబు లెల్లను నెఱుగ - నిత్తఱి నాసత్వ మెల్లను దరిగె ” (రంగ.రా.యు.కా.పుట. 409)

రావణుని భాణం దెబ్బకు లక్ష్మణుడు నేలపై తిరిగి పడ్డాడు. లక్ష్మణున్ని ఎత్తడానికి రావణుడు అతని దగ్గకు వస్తాడు. రావణుడు లక్ష్మణుని దగ్గరకు వచ్చి చూస్తాడు. లక్ష్మణుడు బతికున్నాడేమో పైకి లేపాలనుకుంటాడు. లక్ష్మణుడు విష్ణువు అంశ గలవాడు కాబట్టి అతనిని తాకకూడదని రావణుడు దూరంగా వెళ్తాడు. కాని తన మనసులో ఏదో తెలియని సంకోచంతో తిరిగి లక్ష్మణుని దగ్గరకు వస్తాడు. కైలాస పర్వతాన్ని ఎత్తిన ఈ రావణునికి లక్ష్మణున్ని ఎత్తలేనా అని సందేహపడతాడు. లక్ష్మణుని శరీరంలో కదలికలు లేకపోవడం వల్ల అతడు చనిపోయాడని అనుకుంటాడు.

10. సంజీవని వల్ల లక్ష్మణుడు మేల్కొనుట:

శ్రీరాముడు తన తమ్ముడైన లక్ష్మణుడు రావణుని బాణానికి మూర్ఛపోయాడనే విషయాన్ని తెలుసుకుని బాధపడతాడు. ఏదైనా సందర్భంలో రామునికి బాధ కలిగితే లక్ష్మణుడు ఒదార్చేవాడు. కాని ఇప్పుడు ఎవరు ఒదార్చుతారని తమ్మున్ని తలచుకుని పదేపదే దుఃఖిస్తాడు. సుషేనుడు సంజీవని వల్ల లక్ష్మణుడు బతుకుతాడని రామునికి చెబుతాడు. సంజీవనిని హనుమంతుడు మాత్రమే తేగలడని రామునికి తెలుపుతాడు. అప్పుడు శ్రీరాముడు సంజీవని కోసం హనుమంతున్ని పంపిస్తాడు. హనుమంతునికి ఏది సంజీవనో తెలియక సంజీవని పర్వతాన్నే ఎత్తుకొని వస్తాడు. సంజీవని వల్ల లక్ష్మణుడు తిరిగి బతుకుతాడు.

11. ముగింపు:

రంగనాథ రామాయణంలో శ్రీరామునికి అడుగడుగునా సేవ చేసినవ్యక్తిగా లక్ష్మణుడు కన్పిస్తాడు. అందులో రాములవారు అరణ్యవాసం వెళ్ళినప్పుడు వారికి తోడుగా, భద్రతగా ఉండి తన జీవితాన్ని త్యాగం చేసిన త్యాగధనుడు. సీతారాముల కోసం అడవిలో రాత్రింబగళ్ళు కాపలాగా ఉండి, కంటికి రెప్పలాగా చూసుకుండేవాడుగా మనం గమనించవచ్చు. తనకు నిద్ర రాకూడదని నిద్రాదేవినే 14 సంవత్సరాలు తన దరికి చేరద్దని చెప్పిన పరమోత్కృష్టమైన వ్యక్తి లక్ష్మణుడు. ఇందులో కొన్ని సంఘటనలు రంగనాథ రామాయణానికే పేరు తెచ్చిపెట్టాయని చెప్పవచ్చు. అలాంటి వాటిలో ఊర్మిళాదేవి నిద్ర, లక్ష్మణ రేఖ, లక్ష్మణుడు, అతికాయుల ఘోర యుద్ధ విషయాలు మొదలైనవి. వాల్మీకి

రామాయణంలో లేని లక్షణ రేఖను రంగనాథ రామాయణ కర్త ఎంతో సృజనాత్మకంగా చిత్రించాడని చెప్పవచ్చు. లక్షణుని శక్తేంటో లక్షణరేఖ ద్వారా వెల్లడౌతుంది. లక్షణ, అతికాయుల యుద్ధంలో కవి యొక్క చాకచక్యం, నేర్పరితనం స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది. ఈ వ్యాసంలో లక్షణుని సేవానిరతి స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది. సీతారాములతో కలిసి అడవులకు వెళ్ళినప్పుడు అక్కడ అన్నవదిలకు ప్రతి క్షణం తోడుగా వారి నీడలాగా ఉన్నాడు. అన్నవదిలకు సమయానికి కాయలు, పండ్లు మొదలైన ఆహారపదార్థాలను తెచ్చిపెట్టడంలో లక్షణుని ప్రేమ ఇందులో ప్రస్ఫుటంగా కనిపిస్తుంది. అందుకే అన్నదమ్ములంటే రామ లక్షణులులాగా ఉండాలని పెద్దలంటారు. నేటి సమాజంలో వ్యష్టి కుటుంబాలు ఎక్కువౌతున్నాయి. అందుకు కారణం అన్నదమ్ముల మధ్య సఖ్యత లేకపోవడం. స్వార్థం, అసూయలను పెంచుకోవడం, వీటి వల్ల తల్లిదండ్రులను పంచుకోవడం జరుగుతున్నది. అన్నదమ్ముల మధ్య ఉన్న ప్రేమను, లక్షణుడు వదినను తల్లితో సమానంగా చూసిన విధానం నేటి సమాజానికి ఎంతో ఆదర్శమని తెలుసుకోవచ్చు. ఈ వ్యాసంలో లక్షణుని సేవ, త్యాగం, యుద్ధం చేయడం, మొదలైన విషయాలన్ని పరిశోధనా ఫలాలే అని చెప్పవచ్చు.

పాఠసూచికలు:

1. రంగనాథ రామాయణం. గోనబుద్ధారెడ్డి, కిష్కింధకాండ. పుట సంఖ్య. 213
2. రంగనాథ రామాయణం. గోనబుద్ధారెడ్డి, కిష్కింధకాండ. పుట సంఖ్య. 214
3. రంగనాథ రామాయణం. గోనబుద్ధారెడ్డి, కిష్కింధకాండ. పుట సంఖ్య. 409
4. రంగనాథ రామాయణం. గోనబుద్ధారెడ్డి, యుద్ధకాండ. పుట సంఖ్య. 409
5. రంగనాథ రామాయణం. గోనబుద్ధారెడ్డి, యుద్ధకాండ. పుట సంఖ్య. 446

ఉపయుక్తగ్రంథసూచి:

1. ఒబయ్య నాయుడు, ఎల్. (2005). రావణ రాజ్యము, రామరాజ్యము, వెటివెల్ ఆఫ్ సెట్ ప్రింటర్స్, చిత్తూరు.
2. కృష్ణమూర్తి, ఇరివెంటి. (1985). లక్షణుడు, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం, తిరుపతి.
3. ప్రభాకరశాస్త్రి, వేటూరి. (2015). రంగనాథ రామాయణం, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం, తిరుపతి.
4. బుద్ధారెడ్డి, గోన. (1949). రంగనాథ రామాయణం (ద్విపద కావ్యం), రాయలు అండ్ కో పబ్లిషర్స్, కడప.
5. నాగయ్య, జి., (2009). తెలుగు సాహిత్య సమీక్ష (మొదటి సంపుటి), నవ్య పరిశోధక ప్రచురణలు, తిరుపతి.
6. రామశర్మ, ఆకుండి. (2002). రామాయణంలో విశిష్టపాత్రలు (వ్యాస సంకలనం), ఆకుండి శారదాంబప్రచురణలు, శ్రీకాకుళం.
7. లక్షణరావు, గండ్ర, (2012). తెలుగులో రామాయణం, తెలుగు అకాడమి, హైదరాబాద్.
8. సత్యనారాయణ రావు, కాడాలి, (1932). లక్షణుడు, పాలిషేరరాజు ప్రచురణలు, ఏలూరు.

గమనిక: ఈ పత్రికలోని వ్యాసాలలో అభిప్రాయాలు రచయితల వ్యక్తిగతమైనవి.

వాటికి సంపాదకులు గానీ, పబ్లిషర్స్ గానీ ఎలాంటి బాధ్యత వహించరు.